

1. Globális dohányzási tendenciák

Bár az emberiség már több évszázada dohányzik, a cigaretta tömeggyártás formájában csupán a XIX. században jelent meg. Azóta a cigarettázás hatalmas méretekben terjedt el az egész világon. Ma már minden három felnőtt közül egy, vagyis 1,1 milliárd ember dohányzik. Ezek mintegy 80%-a a kis- vagy közepes jövedelmű országokban él. Részben a felnőtt lakosság számbeli növekedése és részben a növekvő fogyasztás miatt a dohányosok összlétszáma 2025-re várhatóan eléri 1,6 milliárd főt.

A múltban a dohányt gyakran rágták, vagy különböző fajtájú pipákban szívták. Bár ezek a fogyasztási módok még léteznek, de csökkenő tendenciát mutatnak. A gyártott cigaretták valamint a különböző fajtájú kézzel sodort cigaretták – például a Délkelet-Ázsiában és Indiában népszerű *bidis* – ma már a világon fogyasztott összes dohány 85%-át teszi ki. Úgy látszik, hogy a cigarettázás nagyobb veszélyt jelent az egészségre nézve, mint a korábbi dohányfogyasztási formák. Jelen tanulmány éppen ezért főleg a gyárilag előállított cigarettával és a *bidis*-szel foglalkozik.

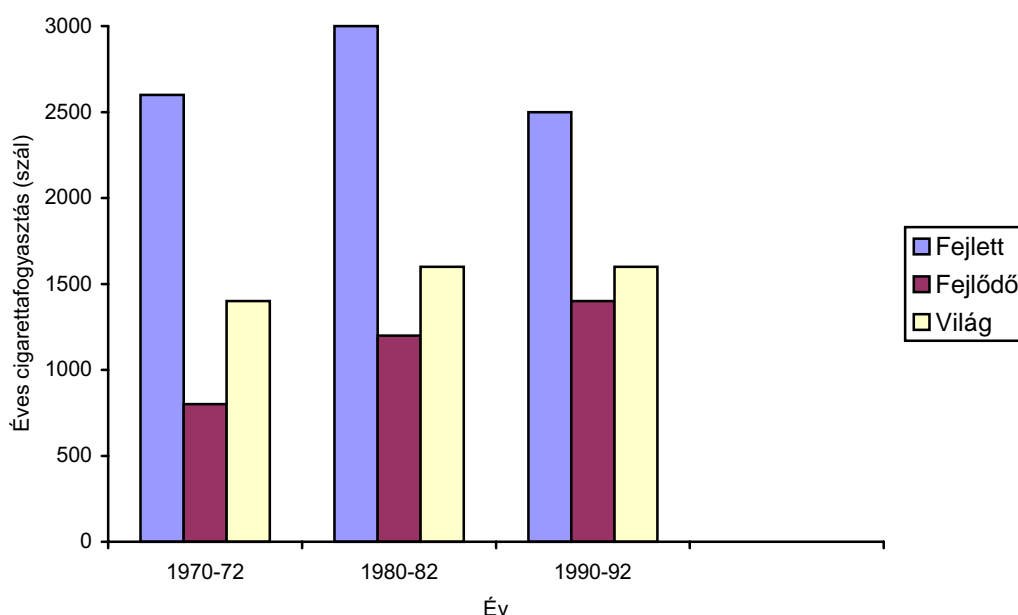
Növekvő fogyasztás a kis- és közepes jövedelmű országokban

A kis- és közepes jövedelmű országok lakossága 1970 óta növeli cigarettafogyasztását (lásd az 1.1. ábrát). Az egy főre eső fogyasztás ezekben az országokban folyamatosan nőtt 1970 és 1990 között, bár ez a növekvő tendencia talán valamelyest lelassult az 1990-es évek elején.

Miközben a férfiak körében dohányzás gyakoribbá vált a kis- és közepes jövedelmű országokban, ugyanabban az időszakban a nagyjövedelmű országokban általános csökkenés volt megfigyelhető a férfiak körében. Például az Egyesült Államokban a férfiak több, mint 55%-a dohányzott a fogyasztási csúcsideszakban a XX. század közepén, ez az arány az 1990-es évek közepére 28%-ra csökkent. Az egy főre eső fogyasztás a nagyjövedelmű országokban egészében véve szintén csökkent, azonban néhány csoportban, mint például a tizenévesek és a fiatal nők körében a dohányzók száma növekedett az 1990-es években. Általában elmondható, hogy a dohányzási járvány az eredeti gócpontjától, a nagyjövedelmű országokban élő férfiaktól, a nagyjövedelmű országokban élő nők és az kisjövedelmű régiókban élő férfiak irányába terjed.

1.1. ábra: A DOHÁNYZÁS NŐ A FEJLŐDŐ VILÁGBAN

Egy felnőttre eső cigarettafogyasztás

Forrás: Egészségügyi Világszervezet 1997. Dohányzás és Egészség: Globális Helyzetjelentés. Genf, Svájc

Az elmúlt néhány évben a nemzetközi kereskedelmi egyezmények sok áru és szolgáltatás terén liberalizálták a világkereskedelmet. A cigaretta sem volt kivétel. A kereskedelmi akadályok általában nagyobb versenyt indukálnak, mely alacsonyabb árakat, nagyobb reklámot és egyéb, a keresletet növelő tevékenységeket eredményez. Egy tanulmány azt állapította meg, hogy négy olyan ázsiai gazdaságban (Japán, Dél-Korea, Tajvan és Thaiföld), melyek az 1980-as évek során az USA kereskedelmi nyomására megnyitották piacaikat, a fejenkénti cigarettafogyasztás majdnem 10%-kal volt nagyobb, mint akkor lett volna ha a piacok zárva maradtak volna. Ennek a tanulmánynak a keretében kidolgozott ökonometriai modell megállapította, hogy a kereskedelmi liberalizáció jelentősen hozzájárult a cigarettafogyasztás növekedéséhez különösen a kis- és közepes jövedelmű országokban.

Regionális dohányzási szokások

Az Egészségügyi Világszervezet több mint 80 különböző tanulmányból gyűjtött össze adatokat a dohányosok számáról a világ különböző régióiban. A jelen tanulmány céljára ezeket az adatokat használtuk fel a dohányosok népességben belüli arányának meghatározására a Világbank által meghatározott országcsoportokban. Jól látható az 1.1. táblázatban, hogy az egyes régiók között nagyok az eltérések, különösen a női dohányosok aránya tekintetében. Például Kelet-Európában és Közép-Ázsiában (főként a korábbi szocialista gazdaságokban) 1995-ben a férfiak 59%-a és a nők 26%-a dohányzott, mely több mint bármelyik más régióban. Ugyanakkor Kelet-Ázsiában, ahol a dohányosok aránya éppen ilyen magas (59%), a nőknek csak 4%-a volt dohányos.

1.1. táblázat: A DOHÁNYZÓK REGIONÁLIS MEGOSZLÁSA

A dohányzók népességben belüli becsült aránya nemek szerint, valamint a dohányzók száma a 15 éven felüli népességben a Világbank által meghatározott régiókban

Világbanki régió	Dohányzók népességben belüli aránya (%)			Összes dohányos	
	Férfiak	Nők	Összesen	millió	összes dohányos %-a
Kelet-Ázsia és a csendes-óceáni térség	59	4	32	401	35
Kelet-Európa és Közép-Ázsia	59	26	41	148	13
Latin-Amerika és a Karibi-térség	40	21	30	95	8
A Közép-Kelet és Észak-Afrika	44	5	25	40	3
Dél-Ázsia (cigaretta)	20	1	11	86	8
Dél-Ázsia (bidis)	20	3	12	96	8
Szahara alatti Afrika	33	10	21	67	6
Kis ill.középjövedelmű	49	9	29	933	82
Nagyjövedelmű	39	22	30	209	18
Világ	47	12	29	1142	100

Megjegyzés: Kerekített számok

Forrás: A szerző számításainak alapja: Egészségügyi Világszervezet 1997. A dohányzás és egészség: Globális helyzetjelentés, Genf. Svájc

A dohányzás és a társadalmi-gazdasági státusz

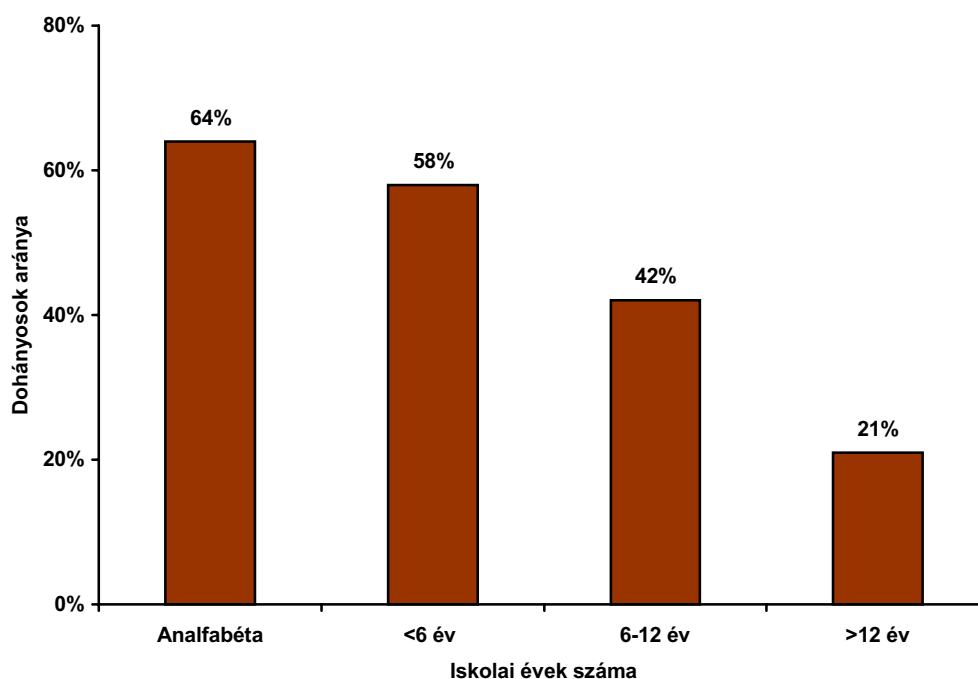
A múltban ahogyan a népességben belül nőttek a jövedelmek, úgy növekedett a dohányzó emberek száma is. A dohányzási járvány korai évtizedei alatt a nagyjövedelmű országokban a dohányosok inkább a jómódúak közül kerültek ki mint szegények közül. Azonban az elmúlt 3-4 évtized során úgy tűnik, hogy ez a megoszlás megfordult legalábbis a férfiak között, ahol több adat áll rendelkezésre. A jómódú emberek a nagyjövedelmű országokban növekvő számban hagyták abba a dohányzást, míg a szegényebbek nem. Norvégiában például a nagy jövedelemmel rendelkező dohányzó férfiak aránya az 1955. évi 75%-ról 28%-ra csökkent 1990-re. Ugyanezen időszak alatt a kisjövedelmű dohányzó férfiak aránya kevésbé meredeken csökkent az 1955. évi 60%-ról 48%-ra 1990-re. Jelenleg a nagyjövedelmű országok többségében jelentős különbségek vannak a dohányosok arányát tekintve az egyes társadalmi-gazdasági csoportok között. Az Egyesült Királyságban például a legmagasabb társadalmi-gazdasági csoportban csupán a nők 10%-a és a férfiak 12%-a dohányzik; a legalacsonyabb társadalmi-gazdasági csoportban viszont a megfelelő számok háromszor nagyobbak: 35% ill. 40%. Ugyanez a fordított összefüggés található az iskolai végzettségi szintek – mely a társadalmi-gazdasági státusz egyik jelzője – valamint a dohányzás között. Általában a kis végzettséggel vagy semmilyen végzettséggel sem rendelkezők inkább dohányoznak mint a magasabb végzettségűek.

Egészen mostanáig általában úgy vélték, hogy a helyzet más volt a kis- és közepes jövedelmű országokban. Azonban a legújabb vizsgálatok kimutatták, hogy ott is az alacsony társadalmi-gazdasági státuszú férfiak inkább dohányoznak mint a magas társadalmi-gazdasági státuszú férfiak. Az iskolai végzettség egyértelmű dohányzás-meghatározó tényező az Indiában található Chennai-ban (1.2. ábra). Brazíliában, Kínában, Dél-Afrikában, Vietnámban valamint több Közép-Amerikai országban végzett vizsgálatok is megerősítik ezt a modellt.

Míg tehát egyértelmű, hogy a *dohányosok aránya* az egész világon magasabb a szegény és az alacsony végzettségűek között, kevesebb adat áll rendelkezésre a különböző társadalmi-gazdasági csoportok által naponta *elszívott cigaretták számára* vonatkozóan. A nagyjövedelmű országokban néhány kivételtől eltekintve a szegények és alacsonyabb végzettségű férfiak naponta több cigarettát szívnak el mint a gazdagabb és magasabb végzettségű férfiak. Bár az ember azt tételezné fel, hogy a szegényebb férfiak a kis- és közepes jövedelmű országokban kevesebb cigarettát szívnak mint a jobb módú férfiak, a rendelkezésre álló adatok azt jelzik, hogy általában a kisebb végzettségű dohányosok ugyanannyi vagy valamenynyivel több cigarettát szívnak el mint a magasabb végzettségűek. Egy fontos kivétel India, ahol – és ez nem meglepő – a felsőfokú végzettségű dohányosok több cigarettát szívnak (mely viszonylag drágább), míg az alacsonyabb végzettségűek több olcsó *bidis*-t szívnak.

1.2. ábra: A DOHÁNYZÁS GYAKORIBB AZ ALACSONYABB VÉGZETTSÉGŰEK KÖZÖTT

A dohányosok aránya a férfiak között Indiában, Chennaiban, iskolai végzettség szerint

Forrás: Gajalakshmi, C. K. P. Jha, S. Nguyen, és A. Yureki. Dohányfogyasztási szokások és egészségügyi következmények. Háttéranyag

Az életkor és dohányzásra való rászokás

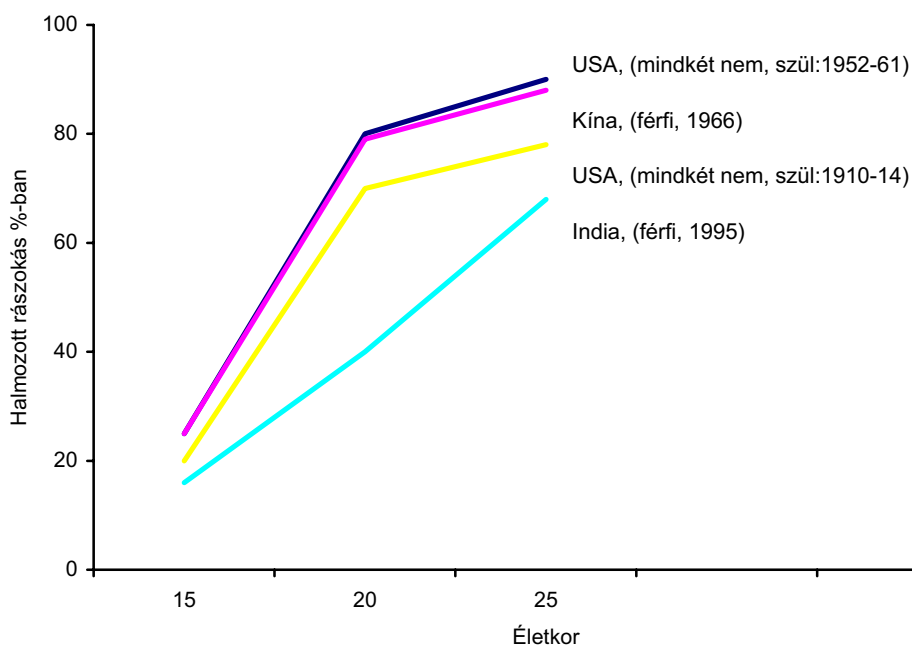
Nagyon valószínűtlen, hogy azok akik serdülőkorukban vagy fiatal felnőttkorukban nem kezdenek el dohányozni valaha is dohányosokká váljanak. Manapság a dohányosok túlnyomó többsége 25 éves kora előtt kezd el dohányozni, gyakran gyerek- vagy serdülőkorban (lásd az 1.1. keretes írást és az 1.3. ábrát). A nagyjövedelmű országokban 10-ből nyolc tizenéves korban kezd el dohányozni. Azokban a közepes- és kisjövedelmű országokban ahol vannak

adatok, úgy tűnik, hogy a dohányosok többsége a húszas évei elején kezdi el, és a tendencia az ennél fiatalabb kor felé halad. Kínában például 1984 és 1996 között jelentősen megnőtt azon 15 és 19 év közötti fiatalok száma, akik rászoktak a dohányzásra. Hasonló csökkenés volt megfigyelhető a kezdési életkor tekintetében a nagyjövedelmű országokban is.

Globális leszokási szokások

Bár vannak arra nézve bizonyítékok, hogy a dohányzás az egész világon fiatal korban kezdődik, a dohányzástól leszokók aránya élesen eltérő, legalábbis jelenleg, a nagyjövedelmű országokban valamint a világ többi része között. Olyan környezetben ahol a dohányzás egészségügyi hatásaival kapcsolatos ismeretek folyamatosan nőnek a dohányzók aránya fokozatosan csökkent és az évtizedek során jelentős számúvá növekedett a volt dohányosok száma. A nagyjövedelmű országokban többségében a férfi lakosság mintegy 30%-a a leszokott korábbi dohányos. Ezzel szemben 1993-ban a kínai férfiak csak 2%-a volt leszokott dohányos, ugyanekkor az indiai férfiak csupán 5%-a, és 1997-ben a vietnámi férfiak csupán 10%-a volt leszokott dohányos.

1.3. ábra: A DOHÁNYZÁS AZ ÉLET KORAI SZAKASZÁBAN KEZDŐDIK
A leszokási életkor eloszláshalmaza Kínába, Indiában és az Egyesült Államokban

Forrás: Kínai Megelőző Orvostani Akadémia. 1997. *Dohányzás Kínában: 1996 Országos felmérés a dohányzási szokásokról*. Peking. Gupta, P.C. 1996. *A dohányzás társadalmi-demográfiai jellemzői 99.598 egyén között Bombayban, Indiában*. Tobacco Control 5:114-20. és USA Surgeon General Reports, 1989 és 1994

1.1. KERETES ÍRÁS: NAPONTA HÁNY FIATAL KEZD EL DOHÁNYOZNI?

Akik fiatal korban szoktak rá a dohányzásra általában erős dohányosokká válnak és fokozott kockázattal néznek szembe azzal, hogy életük későbbi szakaszában dohányzással kapcsolatos betegségben fognak meghalni. Éppen ezért fontos annak ismerete, hogy hány gyermek és fiatalkorú szokik rá a dohányzásra naponta.

Megpróbálunk válaszolni erre a kérdésre.

Az alábbi adatokat használtuk fel:

(1) azon mindkét nembeli gyermekek és fiatalkorúak számára vonatkozó világbanki adatokat, akik 1995-ben érték el a 20. életévüket az egyes világbanki régiókban, valamint (2) a 30-éves korig bezárólag az egyes korcsoportokban a dohányosok arányára vonatkozó EVSz adatokat ugyan-ezekre a régiókra vonatkozóan. Felső becslésként azt feltételeztük, hogy a naponta rászokó fiatalok száma nemenként és régióként a fenti adatok (1 és 2) szorzata. Alsó becslésként ezt csökkentettük a 30. életévük után rászokók becslült számát jelző régióspecifikus értékkel.

Három óvatos becslést tettünk: először, hogy az idők során minimális változások történtek a rászokási életkor terén. Újabban csökkenő tendencia történt a fiatal kínaiak

rászokási életkorát tekintve, tehát a mi számaink ha valamelyest tévesek is, akkor is alulbecslésnek tekinthetők. Másodszor, a rendszeres dohányosokra koncentráltunk és nem számítottuk be azt a nagyszámú gyereket, akik kipróbálják a dohányzást, de nem válnak rendszeres dohányosossá.

Harmadszor azt feltételeztük, hogy a rendszeres dohányosokká váló fiataloknál ritka a felnőttkor elérése előtti leszokás.

Míg azon felnőtt rendszeres dohányosok száma, akik leszoktak jelentős a nagyjövedelmű országokban, a kis- és közepes jövedelmű országokban jelenleg nagyon alacsony.

A fenti feltételezésekkel a számításaink szerint a naponta a dohányzásra rászokó gyerekek és fiatalok száma 14000 és 15000 között változik a nagyjövedelmű országok összességében. A közepes- és kisjövedelmű országokban a becslült számok 68000 és 84000 között mozognak. Ez azt jelenti, hogy minden nap világszerte 82000 és 99000 közötti fiatal kezd el dohányozni és kockáztatja a nikotinfüggőséget.

A fenti számok összhangban vannak az egyes nagyjövedelmű országokban levő becslésekkel.